

УДК 330.111.62

Міночка О.М.

СИНТЕЗ НАУКОВИХ НАПРЯМІВ І ПІДХОДІВ СТОСОВНО ПРОБЛЕМ ДОСЛІДЖЕННЯ ВЛАСНОСТІ

Стаття присвячена з'ясуванню питань, пов'язаних з методологією дослідження власності. Обґрунтовано авторську думку щодо вихідних теоретико-методологічних концепцій, які зумовлюють відмінності в дослідженні власності, та вирішення визначеного кола проблем шляхом дослідження системи власності як наукової основи практичних дій суспільства на шляху його розвитку. Зроблено спробу дослідити власність і відносини власності за допомогою принципово нової наукової парадигми нової інституціональної економіки, системного та еволюційного підходів у їх поєднанні.

Ключові слова: *власність, система власності, методологічні підходи, інституціоналізм, інститути, інституції, економічна система, ендогенізація інститутів.*

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку України, який супроводжується трансформаціями в напрямку формування соціальної ринкової економіки, важливим є закладення в основу реформування, в тому числі і відносин власності, виваженої наукової концепції та відповідного обґрунтування практичних заходів щодо здійснення цих процесів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Узагальнення здобутків з різних питань власності містяться в працях провідних вчених – розробників сучасної теорії власності. Власність, як основа життєдіяльності суспільства, є фундаментальною проблемою в теоретичному і практичному аспектах усіх суспільних наук, привертала увагу мислителів різних епох. Теоретичні погляди на природу, виникнення та еволюцію власності, питання методології, змістовної суті власності, процесів її реалізації, форм функціонування власності та інші питання, пов'язані з відносинами власності, висвітлені в творах класиків і авторів фундаментальних наукових досліджень А.Сміта, Дж.Локка, Ф.Кене, Д.Рікардо, Дж.Мілля, І.Канта, Ф.Гегеля, П.Прудона, Р. Оуена, Ф. Енгельса, К.Маркса, І.Шумпетера, Дж.Кейнса та ін. Будь-яка запропонована ними теоретична концепція не обходиться без відображення природи і економічного змісту власності. Теоретичні концепції і практичні аспекти вирішення досліджуваної проблеми, базовані на різних підходах, розроблені зарубіжними відомими вченими - представниками різних теоретичних шкіл і напрямів, серед них Дж.Гелбрейт, А.Маршалл, Дж. Робінсон, В.Ростоу, П. Самуельсон, Л. Мізес, В. Леонтьєв, Г. Маркович, Д. Коммонс, Р. Коуз, О.Уільямсон, Д. Норт, Г.Демсець, А.Алчіан, Е.Фуруботн та ін. До теоретичного надбання світової економічної думки щодо власності віднесено праці відомих вітчизняних дослідників початку ХХ ст. М.Бухаріна, Д.Ілімського-Кутузова, М. Балабанова,

В. Німчинова, М. Попова, М. Туган-Барановського, В. Тотоміанца, О. Чайнова та ін.

Теоретичні концепції власності в історичному контексті, сучасні тенденції розвитку власності як наукової основи практичних дій суспільства на шляху його розвитку, розглянуті в працях українських і російських вчених: Л.Абалкіна, А.Бойка, М.Федоренка, В.Ворони, А.Гальчинського, А.Грріффен, М.Колєсова, І.Лукінова, А. Мамалуя, С. Мочерного, В. Нестеренка, А.Чухна, О.Ожерельєва, М.Петракова, О.Радигіна, Р.Капелюшнікова, В.Жукова, М.Файнгольд, Г.Черкасова, Я. Паппе, А. Гриценко, В. Мандибури, В.Тікіна, Р.Левіти, Г. Родіної., Ю. Архангельського, О. Радзієвського, В. Базилевича, О.Пасхавера, Г. Климка, С. Степаненко, Ю. Киндзерського, В. Іноземцева та ін.

Визнаючи досягнення світової економічної науки, різних її шкіл, наявність ґрунтовних теоретичних та методологічних ідей, які формували і продовжують розвивати сучасну теорію власності, беручи до уваги, що «відносини власності не є сталими, а являють собою соціальний організм, який постійно змінюється» [1, с.5], слід зазначити, що в цій проблемі залишається багато невизначених аспектів й серед них - з'ясування питань, пов'язаних з методологією досліджень власності.

Мета статті. Метою написання цієї статті є спроба дослідити власність і відносини власності за допомогою принципово нової наукової парадигми нової інституціональної економіки, системного та еволюційного підходів у їх поєднанні.

Виклад основного матеріалу. Глибокі парадигмальні зрушення у пострадянській економічній науці, спричинені кризою марксистської політичної економії, потребами ринкової трансформації господарства, відкриттям меж інформаційного простору та міжнародним визнанням наукових розробок інституціоналістів, які на Заході мають успіх у практичному їх застосуванні, пояснюють укріплення позицій інституціоналізму в успішній конкуренції з неокласичною теорією. Сформовані на його базі наукові школи використовують теоретичні і практичні напрацювання інституціоналізму та генерують нові результати, які поступово впроваджуються в господарську практику. Розуміння важливості створення інституційної структури ринкового господарства в постсоціалістичних країнах стало імпульсом для генезису в них вітчизняного інституціоналізму.

З огляду на складну економічну ситуацію в країнах СНД, Д. Норт зауважує, що економіка в цих країнах вже досягла рівня, коли «на обслуговування угод потрібні величезні ресурси, проте ніяк не може перейти до етапу, коли продуктивність, пов'язана із витратами від торгівлі, зросте ще більше» [2, с.73] Більшість спеціалістів вважають це питання особливо актуальним для України, тому що проблеми української економіки багато в чому пов'язані з великими трансакційними витратами. Як зазначив академік А. Чухно «практика ринкових перетворень в українській економіці протягом майже 20 останніх років наочно свідчить про недостатність саме інституціональних підходів до вирішення нагальних теоретичних і практичних завдань» [3, с.123].

Засвоєнню нової парадигми в суспільстві сприяє систематизоване викладення інституціонального підходу в працях відомих українських і російських вчених О. Аузана, А. Шаститко, О. Іншакова, Д. Фролова, А. Московського, В.Полтеровича, Г. Клейнера, А. Чухна, П. Леоненка, П. Юхименка, А. Гриценка, В. Мандибури, А. Олейніка, Р. Нурєєва, В. Дементєєва, А. Ткача, С. Архієреєва та ін.

Єдиної класифікації інституціональних теорій та наукових шкіл не існує. В цьому зв'язку варто звернутись до виокремлених російським дослідником інституціональної економіки А. Олейніком двох напрямків інституціоналізму як принципово різних парадигм в аналізі інститутів: неінституціональної економіки та нової інституціональної економіки. Перший напрямок, який, як вважає Р. Капелюшніков, є прикладом «економічного імперіалізму» [4, с.5], «залишає незмінним жорстке ядро неокласики. Включення нового елемента у предмет аналізу інститутів виходить за рахунок коректування стверджень із «захисної оболонки» неокласичної теорії», відповідно до другого напрямку вбачається спроба «створити нову теорію інститутів, яка не пов'язана із попередніми постулатами неокласики [5, с.30].

Українськими вченими А. Чухно, П. Леоненко і П. Юхименко, авторами фундаментальної праці з інституціонально-інформаційної економіки, цілісно та систематизовано висвітлено теоретико-методологічні основи інституціоналізму. Аналізуючи розбіжності у поглядах дослідників та враховуючи їх, ці вчені також з'ясовують, що сучасний інституціоналізм представлений двома головними напрямками: новий інституціоналізм (сучасний інституціоналізмом класичного напрямку) і неінституціоналізм (сучасний інституціоналізмом неокласичного напрямку). «Інституціональна теорія класичного напрямку ... реалізувала методологію і теорію еволюціонізму. ... Інституціоналізм класичного напрямку за методологічними підходами тісно пов'язаний із класичною політичною економією, економічною теорією марксизму, німецькою історичною школою, кейнсіанством і філософією прагматизму. Для нього характерне дослідження виробництва, капіталу, науки, технології, форм організації виробництва і ролі держави в економіці та суспільстві. До того ж соціально-економічні процеси розглядають у розвитку, що зумовлює спрямованість цієї методології в майбутнє, пізнання економічної системи у русі, процесі переходу від нижчих до вищих, досконаліших форм» [3, с.10] та «... його предмет дослідження становить не частка економіки..., а цілісна і суперечлива економічна система» [3, с.12] «Методологічною основою неінституціоналізму є неокласична теорія. ... фундаментальними поняттями вважають не виробництво, ... а обмін, ринок. Останні визначають як універсальну форму людської життєдіяльності, що становить безпосередній предмет дослідження». [3, с.10]

На думку О.Іншакова і Д.Фролова, в результаті еволюційної диференціації економічного інституціоналізму на сьогодні сформувалися три його основні течії - ліберальний (неінституціоналізм), радикальний (традиційний інституціоналізм), помірний («новий» інституціоналізм). О.Іншаков і Д.Фролов вважають, що результатом взаємодії визначених течій

інституціоналізму може бути «інституціональний синтез» на основі формування єдиної методологічної та категоріальної бази [6, с.76]. У сучасних умовах «необхідно не стільки розвивати інституціоналізм як такої, скільки синтезувати певні елементи інституціоналістських, марксистського і посткейнсіанського аналізу» [7, с. 55]. Це відповідає реаліям поступальної конвергенції неокласичного, інституційного та еволюційного підходів в економічній науці [8, с. 190].

Спираючись на підходи Е.Фуруботна і Р. Рихтера, які дослідили досягнення нової інституціональної економічної теорії, можна визначитись, що основна увага відповідного напрямку інституціоналізму приділена аналізу таких факторів як трансакційні витрати, права власності, контрактні відносини та базування цієї течії економічної думки на наступних гіпотезах і концепціях:

- **Методологічний індивідуалізм.** Передбачається, що вихідною посилкою і основою пояснення в теорії соціальних процесів повинні стати погляди і поведінка окремих членів суспільства, чії дії і лежать в основі досліджуваних явищ.

- **Максимізуючий показник.** Передбачається, що індивіди прагнуть до задоволення власних суб'єктивних інтересів і максимізації корисності в умовах обмежень, накладених існуючою інституційною структурою.

- **Індивідуальна раціональність.** З різних позицій деякі дослідники ґрунтуються на досконалій індивідуальній раціональності. Щоб точніше описати стан реального світу, сучасні автори все більше уваги приділяють ідеї недосконалої раціональності індивіда. Виходячи з цього, визнається, що уподобання осіб, які приймають рішення, можуть бути неповними і зазнавати змін у часі. [North, 1978, р. 972] Для позначення того факту, що суб'єкти прийняття рішень не всевідаючі і відчувають реальні труднощі в процесі обробки інформації, Саймон [Simon, 1957] використовує термін обмежена раціональність.

- **Опортуністична поведінка.** Як стверджує Вільямсон [Williamson, 1975], деякі люди, мабуть є нечесними в тому сенсі, що можуть маскувати свої уподобання, спотворювати дані або навмисно заплутувати питання.

- **Економічне співтовариство.** У найзагальнішому сенсі, включає в себе індивідів і безліч правил або норм, відповідно до яких кожен член цієї спільноти наділяється санкціонованими правами власності. Права власності в самому широкому економічному значенні цього терміна охоплюють право користування та право отримання доходу від матеріальних об'єктів або інтелектуальних видів діяльності, а також право вимагати певної поведінки від інших індивідів. Остання умова припускає існування контрактних прав.

- **Структура управління як система правил в сукупності з інструментами,** які забезпечують дотримання прийнятих правил і обмежує можливу поведінку індивідів за допомогою санкцій.

- **Інститути.** Поняття «інститут» визначається як набір формальних та неформальних правил, включаючи устрої, що забезпечують їх дотримання [Schmoller, 1900, р. 61]. Інститут забезпечує структурні рамки повсякденної

діяльності, зменшуючи тим самим невизначеність [North, 1990, p. 239]. По суті, інститути «визначають структуру стимулів у суспільстві і, зокрема, в економіці» [North, 1994, p. 4]. «Інститути» можна визначити як сукупності діючих правил, на основі яких встановлюється, хто має право приймати рішення у відповідних областях, які дії дозволені або обмежені, які загальні правила будуть використовуватися, яким процедурам необхідно слідувати, яка інформація повинна надаватися, а яка ні і який виграш отримають індивіди залежно від своїх дій ... Всі правила містять приписи, які забороняють, дозволяють або вимагають певних дій або рішень. Діючі правила - це такі правила, які дійсно використовуються, за дотриманням яких здійснюється моніторинг, і вони захищені відповідними механізмами, коли індивіди вибирають ті дії, які вони мають намір вжити ... [Ostrom, 1990, p. 51]. Шмоллер під інститутом розуміє певний порядок спільного життя, який служить конкретним цілям і має потенціал самостійної еволюції. Він закладає міцну базу для упорядкування соціальних дій на тривалий період часу, як, наприклад, власність, рабство, кріпосництво, шлюб, опіка, ринкова система, монетна система, свобода торгівлі [Schmoller, 1900, p. 61].

• Організації. Інститути разом з людьми, які використовують можливості, створювані цими інститутами, називаються організаціями [North, 1990] або, за термінологією Шмоллера, «особистісним компонентом інституту» [Schmoller, 1900, p. 61]. [9, с.8-10]

Зважаючи на відомі припущення неокласичної теорії та, відповідно, межі застосування неокласичних моделей ринку, серед них:

- структура ринку наближена до досконало конкурентної;
- ціноутворення на ринку є централізованим або має локальний характер через те, що тільки в цьому випадку вся інформація вільно обертається на ринку та є доступною для всіх учасників;
- всі учасники угод за поведінкою наближені до homo oeconomicus, - інституціональна теорія орієнтована на побудову моделі ринку з урахуванням цих обмежень та в центр аналізу покладає інститути, «створювані людьми межі, які структурують політичні, економічні і соціальні взаємодії».[10]

Виокремлені різні напрями інституціоналізму, відповідно їх назви, мають істотні методологічні відмінності, але спільними методологічними властивостями обох залишаються інституціональний метод аналізу та еволюціонізм [11, с.101], а також їх об'єднує предмет дослідження – інститути.

Сам термін «інституціоналізм», за словами Е.Майбурда, «заснований на поняттях „інституція“ (звичай, заведений порядок) і "інститут" (порядок, закріплений у формі закону чи установи). Втім, часто "інститутами" називають і те, і інше» [12].

Ретельно досліджуючи спроби категоріальної специфікації інституцій і інститутів з багатьох наукових публікацій О. Іншаков наводить багато доводів на користь ототожнення цих понять та, аналізуючи різні позиції, робить висновок: «...ми наполягаємо на необхідності розмежування інституцій та інститутів» [6, с.65].

Доводячи різницю у розумінні інститутів і інституцій О. Іншаков і Д. Фролов конкретизують розуміння еволюційної ролі інститутів як "твердих структур" в господарських системах на відміну від "м'яких" інституцій, які, тільки "затвердівши", передаються і зберігаються» та визначають інститути «як складні чинники виробництва, що є видовими комплексами взаємодії інституцій і організацій, які закріплюють ефективні інституції у рамках суспільної системи. Інститути - це типові комплекси інституцій, що виступають функціональними генотипами організацій, моделями їх функціональної структури, що еволюційно склалися. Кожен інститут має в розпорядженні унікальний склад інституцій, що забезпечує можливість різноманітних форм організації людської діяльності» [6, с.72].

Окрім складнощів у інтерпретації та узгодженні категоріального апарату сучасного інституціоналізму, проявом його внутрішніх протиріч, які потребують скорішого вирішення та поширену неузгодженість теоретиків інституціоналізму демонструє також і існування двох альтернативних позицій стосовно розуміння місця інститутів в загальній економічній моделі:

- найбільш часто інститути трактуються як зовнішні, екзогенні детермінанти економічного розвитку, тобто як умови та екзогенні фактори;
- прибічники теорії інституціональної структури суспільства як єдиного цілого розглядають інститути як ендогенні змінні.

Досить чітко сформулював свою думку Д.Норт, стосовно двостороннього характеру взаємодії інститутів і процесу сприйняття індивідами власних інтересів, доводячи, що інститути задають межі сприйняття інтересів, але в той же час індивіди можуть змінити інституційні межі [13].

А. Олейнік з цього приводу вважає, що «...новою інституціональною економікою ставиться під сумнів екзогенний характер переваг і їх стабільність» [5, с.32].

З огляду на визначення сутності інститутів Е.Фуруботн і Р.Рихтер підкреслюють, що «З точки зору інституціональної економічної теорії інтерес полягає не тільки у вивченні характеристик інститутів, а й у тому, щоб зробити їх невід'ємними елементами загальної економічної моделі», – та майже закликають, доводячи, що «ендогенізація інститутів критично важлива для сучасної дослідницької програми нової інституціональної економічної теорії» [9, с.10].

Досліджуючи еволюційну перспективу економічного інституціоналізму О.Іншаков і Д.Фролов визначили свою позицію стосовно ендогенізації інститутів. Вчені доводять, що «Інституційний фактор – об'єктивно необхідний елемент будь-якого акту та процесу людської діяльності, особливий вид ендогенних продуктивно діючих сил, що забезпечує диференціацію і типізацію продуктивних функцій агентів в ході суспільного розподілу праці; їх індивідуальне та групове соціальне закріплення в нормах, правилах, договорах і порядках спільної діяльності; а також інтеграцію і стратифікацію суб'єктів економічних відносин за їх статусом і роллю в системі суспільного відтворення. Не тільки агенти та їх групи, але і предмети, речі як об'єкти економічних

відносин, за словами Маркса, буквально «закликаються» товариством «до функцій, які відповідають їх ідеї і призначенню» [6, с.69].

Д.Фролов, порівнюючи різні позиції: Д.Норта - в розумінні сутності інститутів як «правил гри» в економіці та Р.Мертонна з обґрунтуванням необхідності ендогенно-функціонального підходу до їх розуміння, – погоджується з останнім в тому, що саме «через призму функціонального підходу інституціональні зміни носять ендогенний (внутрішньо-системний), характер». Д. Фролов підкреслює системну роль інституційного фактору в економічній еволюції, з огляду на визначення його статусу як ендогенного елементу (аргументу) виробничої функції, звертаючи увагу на те, що «Ендогенізація інститутів вже реалізована в теорії економічної генетики, відповідно до базових положень якої інституційний фактор виробництва віднесений до транзакційних елементів виробничої функції суспільного, приватного та індивідуального буття поряд з організацією та інформацією. Ці соціально-польові створювальні сили, які раніше неявно були включені до складу виробничих відносин, приймають участь у створенні будь - якого продукту поряд з трансформаційними факторами – людським, технічним і матеріальним» [14, с.136-137]. Можна погодитись з Д.Фроловим у його критичній оцінці вітчизняного економічного інституціоналізму та зробленим ним висновком: «Формування системи категорій інституціональної економічної теорії не завершено, а розробку законів навіть і не розпочато, ніби їх взагалі не існує. ... відсутня наукова основа системного підходу до проектування «вирощування» і «трансплантації» економічних інститутів» [14, с.138], – який також можна віднести до недоліків інституціоналізму в Україні. Об'єктивну необхідність посилення системності інституціонального аналізу обґрунтовують в своїх роботах, присвячених розкриттю найбільших невизначеностей інституціоналізму та шляхів їх вирішення, О.Іншаков і Д.Фролов [15, с.41]. Критично оцінюючи межі інституціоналізму, А.Московський також підкреслює надзвичайну актуальність системного аналізу інституціональних відносин і процесів «оскільки... вочевидь існує тенденція дроблення, фрагментування уяви про інститути, яке супроводжується втратою цілісної картини суспільства і зниженням визначеності самого поняття інституту» [16, с.77]. В.Полтерович, розмірковуючи стосовно проблем інституційного конструювання у країні, привертає увагу науковців до них та констатує: «ми не володіємо повним описом більшості реальних інститутів». Російськими вченими справедливо визнається, що у системному аналізі конкретних економічних інститутів зроблено тільки перші кроки і «цей напрямок досліджень залишається «слабкою ланкою» вітчизняної інституціональної теорії» [14, с.139].

На певну «розмитість» методології дослідження у багатьох працях представників українського інституціоналізму та використання описових методів аналізу звертали увагу і українські вчені [17, с.462-463].

Питання, пов'язані із предметом і методологією інституціоналізму, структурою, визначенням місця і ролі в сучасній економічній науці, характеристикою етапів його становлення, розкриттю сучасного стану і

перспектив розвитку в Україні, детально висвітлені авторами підручника з інституціонально-інформаційної економіки під редакцією академіка А. Чухна. Вчені констатують, що «аналіз специфіки нинішніх інституціональних та соціально-економічних трансформацій українського суспільства здійснюють практично всі сучасні інституціоналісти», «... в дослідженнях українських учених представлені так чи інакше всі напрями та теорії сучасного інституціоналізму» [3, с.130-131] та значну увагу ними приділено важливості розвитку і розширення методології інституціонального аналізу, обґрунтуванню власних концепцій.

Привертає увагу розроблений професором А. Гриценко та представниками його наукової школи новий підхід до дослідження інститутів, названий «інституціональна архітектоніка», та має такий зміст – «це структура інститутів, що утворюються із правил, норм, стереотипів, традицій, установ та інших соціальних утворень у їх співвідношенні з сутністю та загальним естетичним планом структури соціальної системи. У такому трактуванні відображені й об'єктивні, внутрішньо властиві системи відносин, і значення суб'єктів у перетворювальній діяльності, і потреба побудови діяльності згідно з внутрішніми закономірностями системи [18, с.27]. Розробники інституціональної архітектоніки визначають поняття «інститут» не лише як складову суспільства (частина соціально-економічної реальності), а як суспільство, яке розглядають в інституціональному аспекті. До цього розуміння інститутів пропонується і відповідна їх класифікація, якою враховано форми втілення та носії, а саме: техніко-технологічні, соціально-економічні й іделогічні.

Академік А.Чухно відмічає появу інституціональної архітектоніки як нового підходу до розвитку інститутів із власною методологією та зауважує, що «В такому розумінні різні трактування визначають не як альтернативні, а як форми вираження вихідного відношення і принципу. Вивчають тільки правила, норми, способи діяльності (це збігається з позицією Д. Норта), але їх досліджують і безпосередньо, і як такі, що представлені в організаціях, установах (позиція тих, хто виокремлює установи до інститутів, але на основі іншого принципу), техніці та технологіях, будь-яких предметах людської культури, способі мислення та ін. (це розширює поняття інституту до його розуміння як аспекту всієї соціальної реальності) [3, с.125].

На думку автора цієї статті також не зрозуміло до якого напрямку сучасного інституціоналізму із визначених і визнаних, як принципово різних парадигм в аналізі інститутів, інституціональна архітектоніка тяжіє та розвиває.

У межах інституціональної архітектоніки та й за її методологією представники цього напрямку здійснюють дослідження і інституту власності як одну з базових структур економічної системи. Так, В. Мандибура, розглядаючи внутрішню інституціональну архітектоніку інституту власності, вважає, що інститут власності складає сукупність внутрішніх системно-структурних інститутів, до якої відносить:

- блок, утворений суб'єктами – носіями інтересів і відносин власності;

- блок системи, що охоплює весь широкий спектр об'єктів, стосовно яких виникають відносини власності;

- блок системи відносин власності, що охоплює як сукупність базових, так і сукупність соціально-економічних відносин, економічної надбудови (політико-економічні, економіко-правові, економіко-ідеологічні, економіко-національні, економіко-моральні, економіко-релігійні та інші соціально-бінарні відносини);

- блок, сформований інститутами організаційного та господарсько-функціонального структурування власності;

- блок механізмів ринкового і соціального регулювання і саморегулювання розвитку відносин власності, важливу складову якого утворюють механізми і норми правової та морально-етичної регламентації.

Виокремивши складові інституту власності, вчений аналізує відносини власності у кожному із зазначених блоків. [18, с.290-299] Проте, на наш погляд, при побудові цієї конструкції не приділено уваги тонкощам у розумінні структури власності з внутрішньогенетичної точки зору, що є основою відносин власності. Як зазначають А.Чухно, П.Леоненко, П.Юхименко: «Головне, визначальне у змісті власності – привласнення, відчуження об'єктом власності суб'єктом від інших суб'єктів, яке здійснюється разом з економічними також насильницькими та юридичними методами» [3, с.425]. Також з цього приводу можна звернутись до праці Г.Климка, в якій розкрито генетику відносин власності через взаємодію відносин привласнення і відчуження [19, с.59-61] та до викладення цього питання В. Рибалкіним і І.Лазнею в створеній ними цілісної загальної теорії власності [1]. «...привласнення і відчуження є двома сторонами одного й того ж відношення, а тому парними категоріями. Але якщо в дійсності відчуження нерозривно пов'язане з привласненням, тому і в теорії неприпустимо розривати ці категорії [1, с.57-58]. Виходячи з цього, виникають питання щодо розробленої В. Мандибурою внутрішньої інституціональної архітектоники інституту власності, наприклад, стосовно віднесення суб'єктів і об'єктів відносин власності до різних блоків.

Автор цієї статті вважає більш аргументованим і логічним запропонований О. Іншаковим і Д. Фроловим варіант визначення та виявлення взаємозв'язку базових категорій інституціоналізму, що дає можливість нейтралізувати полісемантичність поняття «інститут» і нечіткість категоріального відображення інституціональної реальності, та сприймає за основу у власному дослідженні інституту власності.

Теорія власності відрізняється розмаїттям різних підходів і концепцій та більшістю економістів визнається, що окремі теоретичні положення, що стосуються категорії «власність» та відносин власності в соціально-економічній системі, залишаються дискусійними.

В попередніх публікаціях автором цієї статті розглянуто методологічне підґрунтя сучасних підходів до інтерпретації власності на основі наукового аналізу поглядів представників різноманітних економічних шкіл та філософських течій. Обґрунтовано авторську думку щодо вихідних теоретико-

методологічних концепцій, які зумовлюють відмінності в дослідженні власності та вирішення визначеного кола проблем шляхом визначення і дослідження системи власності. Використання загальної теорії систем і системного підходу у дослідженні еволюції наукових підходів до аналізу сутності й структури економічної системи та до феномену власності, як фундаментальної категорії господарювання, зумовило авторську думку щодо структури економічної системи суспільства з виокремленням системи власності у взаємодії і взаємозв'язках з іншими підсистемами (рис.1).

Рис. 1. Економічна система суспільства

Джерело: розроблено автором на основі праці «Основи економічної теорії: політекономічний аспект» Г.Н. Климка та ін. [19]., а також власних теоретичних досліджень і висновків.

Доречно зауважити, що склад інших підсистем може змінюватись залежно від теоретико-методологічного підходу до розуміння сутності економічної системи, але, безперечно, саме підсистема власності з її сутнісним наповненням складовими елементами (які визначені системно нейтральними поняттями), буде залишатись у всіх випадках. Під системою власності слід розуміти сукупність комплексу відносин власності – приналежності, володіння, розпорядження, використання (в економічному, юридичному, соціальному, політичному, морально – психологічному, ідеологічному розумінні) об'єктів і суб'єктів власності, функціональних форм, типів, видів власності та механізму функціонування відносин власності, – які у своїй єдності відтворюють цілісність уяви суспільства об'єктивній суті властивих цьому суспільству суспільно-економічних явищ і процесів, що відбуваються в умовах постійних

змін інституційного середовища під дією економічних та неекономічних факторів. Система власності, у авторському баченні її структури, наведена на рис. 2 [20].

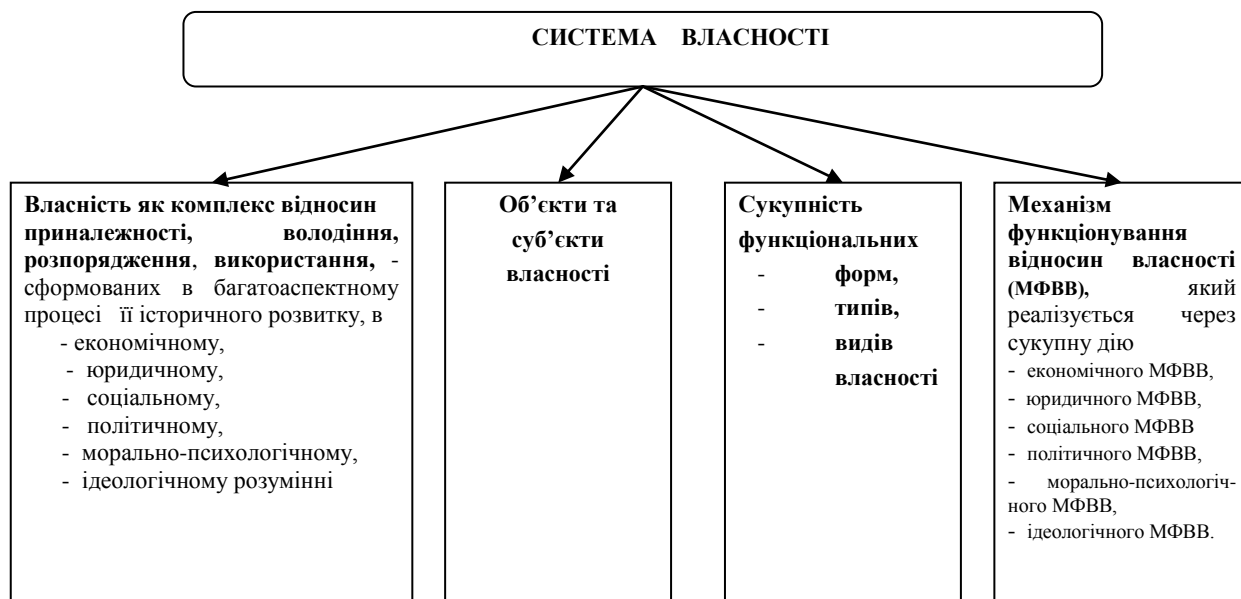

Рис. 2. Структура системи власності

Джерело: розроблено автором, виходячи з власних теоретичних досліджень і висновків.

На основі наукового аналізу поглядів представників різноманітних економічних шкіл та філософських течій фахівцями різних галузей знання постійно досліджується методологічне підґрунтя сучасних підходів до інтерпретації багатозначного феномену власності. Виходячи з досвіду людства у визначенні феномену власності, точок зору дослідників цієї категорії та власного бачення її суті в економічній і соціальній системах [20], автор цієї статті доходить висновку, що витoki феномену власності криються у поєднанні та одночасному прояві сутностей власності як системоутворюючого елементу економічної системи і базового інституту соціальної системи. Звідси витікає розуміння суті і значення власності одночасно: як ендогенного фактора (прояв комплексу відносин власності, приналежності, володіння, розпорядження, використання в економічному розумінні) і як екзогенного фактора (прояв комплексу відносин власності, приналежності, володіння, розпорядження, використання в юридичному, соціальному, політичному, морально – психологічному та ідеологічному розумінні) економічної системи.

Дотримання цієї логіки може бути доцільним у вирішенні однієї з проблем інституціоналізму – «ендогенізації інститутів», в межах нової інституціональної економіки. Розвиваючи цей напрям інституціоналізму автор цієї статті пропонує вважати критерієм (або ознакою) щодо віднесення інститутів до ендогенних факторів економічної системи саме наяву в їх сутності економічного змісту або економічної складової у змістовній сутності.

Звідси витікає логічний висновок щодо можливості введення і класифікації інститутів за цією ознакою:

- інститути, які відносяться до ендогенних факторів економічної системи;
- інститути, які відносяться до екзогенних факторів економічної системи;
- інститути, які є і ендогенними і екзогенними факторами економічної системи (мають значення соціально-економічної категорії, базові).

Висновки. Таким чином, базування досліджень на засадах системного та еволюційного підходів, нової інституціональної теорії, поєднанні логічного та історичного в економічній науці допомагає появи якісно нових форм дії економічних законів і знаходженню нового змісту в економічних категоріях.

Позиція автора стикується з точкою зору О. Іншакова і Д. Фролова щодо критичного переосмислення стану і теоретико-методологічної бази інституціонального напрямку в сучасній економічній науці та їх висновком, а саме з тим, що «Майбутнє економічної науки – за еволюційним (екогенетичним) підходом. один лише інституціоналізм ніяким чином не може стати методологічною панацеєю для Росії та й до будь-якої іншої країни. Він повинен органічно «влитись» у склад еволюційної теорії поряд з іншими підходами, що системно описують трансформаційні і трансакційні фактори» [15, с.42-43]. Крім того слід визначити, підтримуючи думку вчених стосовно диференціації сучасного інституціоналізму та пов'язаних з цим невизначеностей, що взаємодії сформованих та визнаних в інституціональній теорії течій, тобто «інституціонального синтезу» можна досягти шляхом формування єдиної методологічної та категоріальної бази на основі системного підходу.

Напрямок подальших досліджень автора є детальний розгляд елементів системи власності з позицій основних напрямів сучасної економічної думки.

Список використаних джерел:

1. Рибалкін В.О., Лазня І.В. Теорія власності. – К.: Логос, 2000. – 279с.
2. Норт Д. Институты и экономический рост: историческое введение//THESIS, Т.1. – Вып. 2. – М., 1993. – С.73.
3. Чухно А.А. Інституціонально-інформаційна економіка: підручник / А.А.Чухно, П.М.Леоненко, П.І.Юхименко; за ред. акад. НАН України А.А.Чухна. – К.: Знання, 2010. – 687с.
4. Капелюшников Р.И. Экономическая теория прав собственности. (методология, основне понятия, круг проблем). – М.: ИМЭМО, 1990. – 211с.
5. Олейник А.Н. Институциональная экономика: Учебное пособие. – М.: ИНФРА-М, 2010. – С.30.
6. Иншаков О. Эволюционная перспектива экономического институционализма / О. Иншаков, Д. Фролов. – 06/10/2010 // Вопросы экономики . – 2010. – № 09. – С. 63-77.

7. Ходжсон Дж. Экономическая теория и институты: Манифест современной институциональной экономической теории. — С. 55.
8. Клейнер Г. Б. Рост через интеграцию (о международной конференции «Институциональная экономика: развитие, преподавание, приложения», Москва, ГУУ, 17—18 ноября 2009 г.) // Журнал Новой экономической ассоциации. - 2010. - № 5. - С. 190.
9. Эрик Г. Фуруботн, Рудольф Рихтер. Институты и экономическая теория. Перевод с английского под редакцией В.С.Катькало и Н.П.Дроздовой. Издательский дом Санкт-Петербургского государственного университета. – 2005.- С.8-10.
10. Norht D. Institutions//Journal of Economic Perspectives. 1991.vol.5. №1.Winter.P.97.
11. Матеріали теоретико-методологічного семінару з проблем місця і ролі теорії та методології інституціоналізму в структурі сучасного наукового економічного знання//Економічна теорія. – 2004. –№2. – С.101.
12. Майбурд Е. М. Введение в историю экономической мысли. От пророков до профессоров. М.: Дело,- 1996.- С. 496.
13. North D. Institutions, Institutional Change and Economic Perfomance. Cambridge University Press, 1990. P.7-8.
14. Фролов Д. Институциональная эволюция постсоветского институционализма // Вопросы экономики. – 2008. – № 04. – С. 130-140.
15. Иншаков О., Фролов Д. Место институционализма в экономической науке//Экономист. – 2005. – №10. – С.39-44.
16. Московский А. Пределы институционализма//Экономист.- 2005.-№6. - С.77.
17. Нуреев Р.М., Дементьев В.В. Заключение. Формирование постсоветского институционализма // Постсоветский институционализм / Под ред. Р.М.Нуреева и В.В. Дементьева – Донецк: Каштан, 2005. – С.462-463.
18. Институциональная архитектура и динамика экономических преобразований/Под ред. А.А. Гриценко. – Х.: Форт, 2008. – 928 с.
19. Климко Г.Н., Нестеренко В.П., Каніщенко Л.О., Чухно А.А. Основи економічної теорії: політекономічний аспект: Підручник/ Г.Н. Климко, В.П. Нестеренко, Л.О.Каніщенко та ін.; За ред. Г.Н. Климка, В.П.Нестеренка. – 2-ге. вид., перероб. і допов. – К.: Вища шк. – Знання, 1997. –743с.
20. Міночкіна О.М. Теоретико-методологічні підходи до розуміння власності. Розвиток економічних методів управління національною економікою та економікою підприємства: зб. наук. праць/ДонДУУ. – Донецьк: ДонДУУ, 2013. – т.XIV. – (серія «Економіка», вип. 259) - С. 255-278.

Подано до редакції 29 листопада 2013 року

Миночкина О.Н.

Синтез научных направлений и подходов к проблемам исследования собственности

Статья посвящена вопросам, связанным с методологией исследования собственности. Обоснована авторская точка зрения относительно исходных теоретико-методологических концепций, которые обуславливают различия в исследовании собственности и решения определенного круга проблем путем исследования системы собственности как научной основы практической деятельности общества на пути его развития. Сделана попытка исследования собственности и отношений собственности при помощи принципиально новой научной парадигмы новой институциональной экономики, системного и эволюционного подходов в их соединении.

Ключевые слова: *собственность, система собственности, методологические подходы, институционализм, институты, институции, экономическая система, эндогенизация институтов.*

Minochkina O.

The synthesis of scientific directions and approaches to the problems of researching of property

The article is devoted to issues related to the methodology of researching of property. Grounded is: the author's opinion on the source of theoretical and methodological concepts that imply differences in the researching of property, and solution of the range of the defined problems by the research of the system of property as a scientific basis for practical actions in society on the way of its development. Made is: an attempt of researching the property and property relations using a fundamentally new scientific paradigm of the new institutional economics, systematic and evolutionary approaches in their join.

Key words: *property, property system, methodological approaches, institutionalism, institutions, institutions, economic system, endogenization of institutions.*

Міночкіна Ольга Миколаївна – кандидат економічних наук, доцент, докторант Національного університету державної податкової служби України.